

Bieńkowski, Wiesław

"Bibliografia polskich druków ewangelickich ziem zachodnich i północnych 1530-1939", Władysław Chojnacki, Warszawa 1966 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 585-587

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Władysław Chojnacki, *Bibliografia polskich druków ewangelickich ziem zachodnich i północnych 1530—1939*, Warszawa 1966, Wydawnictwo „Zwiastun”, 8°, ss. XXIV, 277, ilustr.

Bibliograficzny rejestr polskich druków ewangelickich, które ukazały się od połowy XVI wieku począwszy aż po wybuch drugiej wojny światowej, stanowi zarazem wymowną dokumentację długiej, trudnej, a często tak tragicznej historii mieszkańców Śląska, Pomorza czy Mazur. Zналиśmy już dotąd ich uporczywe trwanie przy obyczajach i mowie ojczystej zamkniętych w księżce tłoczony „gotyckim szryftem” z wielu opracowań monograficznych dawniejszych i nowszych J.K. Sembrzyckiego, A. Mańkowskiego, J. Szerudy, T. Grabowskiego, A. Kaweckiej-Gryczowej, K. Dobrowolskiego, Z. Mocarskiego, W. Pniewskiego, Winc. Ogrodzińskiego, E. Sukertowej-Biedrawiny, S. Rosponda, T. Cieślaka, czy przede wszystkim z rozpraw autora omawianej bibliografii, który dziejom drukarstwa i polskiego piśmiennictwa ewangelickiego poświęcił już wiele wnikliwych studiów ogłoszonych w „Rocznikach Bibliotecznych” (1958), „Roczniku Olsztyńskim” (1959), a zwłaszcza na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” (od 1961 r. począwszy). Ale wspomniane powyżej prace, nawet te o charakterze syntetycznym, dawały nam obraz jedynie częściowy, przedstawiając dorobek wydawniczy poszczególnych regionów, ziem czy miejscowości, lub też ograniczając się do węższych ram chronologicznych. Obecnie zaś, dzięki pracy W. Chojnackiego otrzymaliśmy obraz możliwie pełny, albowiem bibliografia odkrywa nam nie tylko stan ilościowy, ale również, co jest może nawet bardziej interesujące — dorobek jakościowy, ów różnorodny gatunek polskich druków ewangelickich na przestrzeni czterech wieków. Zwykliśmy sądzić przede wszystkim o ich religijnym charakterze z uwagi na biblie, kancjonały, katechizmy czy postylle. Ale przecież nie był on wyłącznie taki. Bibliografia Chojnackiego ukazuje nam równocześnie najdokładniej różnorodne druki o treści świeckiej, owe liczne podręczniki elementarnej nauki szkolnej, bogatą literaturę piękną, druki o charakterze politycznym, prawnym, gospodarczym, czy popularyzujące wiedzę i umiejętności praktyczne, a wreszcie sporą liczbę kalendarzy (259 poz.) i czasopism (79 poz.).

Omawiana publikacja rejestruje łącznie 2.780 pozycji (w tym 2.755 pozycji numerowanych ciągle oraz 25 dodanych, a raczej odkrytych ostatnio i oznaczonych literą a), które stanowią druki wydane na ziemiach polskich oraz za granicą od r. około 1530 (poz. 1.294) do r. 1939, zarówno wydawnictwa zwarte (książki i druki ulotne) oraz wspomniane już powyżej wydawnictwa ciągłe (kalendarze i czasopisma). Bibliografia posiada bardzo przejrzysty układ, dzieli się bowiem na trzy części: druki zwarte i ulotne, kalendarze i czasopisma. W obrębie każdej z tych części przyjęto układ alfabetyczny według nazwisk autorów, czy też pierwszego hasła tytułu danego druku, kalendarza czy czasopisma. W pewnych wypadkach przyjęto hasła zbiorowe

(np. biblia, kancjonał, katechizm), gdzie pozycje uszeregowano w porządku chronologicznym, ale tylko w ramach poszczególnych tytułów czy rodzajów. Nazwiska autorów obcych są podawane w brzmieniu oryginalnym, autorów polskiego pochodzenia podano w brzmieniu polskim, choćby na karcie tytułowej występowały w języku niemieckim, czy najczęściej w formie zlatinizowanej. Hasła stanowią również nazwiska autorów druków anonimowych, bądź publikacji ogłoszonych pod pseudonimem lub kryptonimem, które ponadto rozwiązano przy zastosowaniu odpowiednich odsyłaczy. Bardzo cennym uzupełnieniem hasel nazwiskowych autorów są ich daty życia podawane przy hasła w nawiasach okrągłych. W ten sposób rozszerzono znacznie normalną informację w opisie bibliograficznym o elementy typu biograficznego.

Bibliografia mieści również wykaz ważniejszej literatury przedmiotu (ss. 243—252), indeks topograficzny drukarzy, nakładców i wydawców (ss. 253—262) obrazujący wkład i dorobek 77 ośrodków wydawniczych z terenu ziem historycznie polskich i obcych (np. Niemiec, Austrii i Anglii). Posiada wreszcie reprodukcje nigdzie dotąd niepublikowanych kart tytułowych niektórych druków polsko-ewangelickich wydanych w XIX i XX wieku.

Wysoko należy ocenić bardzo precyzyjną formę opisu bibliograficznego, na który składają się trzy główne czony: opis właściwy, adnotacje oraz informacje bibliograficzne.

Opis właściwy podaje wiernie zaczerpniętą z autopsji i z zachowaniem ortografii współczesnej, a nawet błędów, treść karty tytułowej względnie okładki czy nagłówka, format, paginację i cenę. Pozycje, do których nie udało się dotrzeć na drodze autopsji oznaczono gwiazdką (*). Jest ich łącznie tylko 817, w tym wśród pozycji zwartych 677, kalendarzy 116, a pośród czasopism 24.

Adnotacje umieszczone po opisie *a linea* podają motta, sygnety wydawnicze i drukarskie, tytuł oryginału w wypadku tłumaczenia, kompilacji lub przeróbki danego utworu, imię i nazwisko tłumacza względnie wydawcy, informacje o utworach współwydanych z odsyłaczem numerowym do danej pozycji figurującej odrębnie, a wreszcie dane o specjalnie ciekawych dedykacjach, przedmowach, czy wstępach.

Na informację bibliograficzną składają się: 1) odesłanie do *Bibliografii Polskiej* K. Estreichera (dla druków od XVI wieku do r. 1900) i tegoż II wydania *Bibliografii Polskiej XIX stulecia* (litery A—C), względnie uwagi o braku danego opisu tamże lub też zaznaczenia opisu niedokładnego u Estreichera, 2) źródła opisu, jeżeli pochodzi z innej bibliografii lub karty katalogowej, 3) ważniejsze recenzje oraz 4) miejsce przechowywania danego druku w bibliotekach lub archiwach, względnie unikatów, znajdujących się w zbiorach osób prywatnych. Warto wspomnieć, że bibliografia W. Chojnackiego ujawniła 1.215 pozycji nieznanych *Bibliografii Polskiej* K. Estreichera, w tym 955 pozycji z XIX wieku. Tu jedynie wypada sprostować, że poz. 1.115 (*Xiążka ogniowa*) figuruje w t. 2 *Bibliografii Polskiej XIX stulecia* K. Estreichera (Kraków 1874, s. 512), choć posiada tam opis zniekształcony.

Sumując powyższe uwagi należy stwierdzić, że bibliografia W. Chojnackiego jest przykładem wielkiej rzetelności badawczej autora, który w ciągu wieloletnich, bo zapoczątkowanych jeszcze w 1939 r. badań zdołał sam spenetrować ogromną liczbę bibliotek i zbiorów na terenie całego kraju oraz za granicą (przede wszystkim w Czechosłowacji, Niemieckiej Republice Demokratycznej i Danii) oraz wykorzystać kwerendy pochodzące z Anglii, Niemieckiej Republiki Federalnej, Szwecji i Związku Radzieckiego).

Praca W. Chojnackiego stanowić będzie bardzo cenną pomoc dla badań historyków różnorodnych dziedzin kultury, stanowi ponadto wymowny dowód żywotności języka polskiego na ziemiach północnych i zachodnich. Żałować jedynie trzeba, że niski nakład tej cennej publikacji (1.200 egzemplarzy) uczyni ją rychło pozycją rzadką i niedostępną.

Wiesław Bieńkowski

Franciszek K l o n o w s k i, *Drewniane budownictwo na Mazurach i Warmii*, Olsztyn „Pojezierze”, 1965, ss. 247, map 12, tabl. III, ryc. 159 (Streszczenie w języku angielskim).

Z dużym zainteresowaniem przyjęli tak miłośnicy, jak i specjaliści ukazanie się na półkach księgarskich obszernego studium architektonicznego pracowniczego etnografa olsztyńskiego, F. K l o n o w s k i e g o.

Przedmiotem tej rozprawy jest rozwój drewnianego budownictwa ludowego na północno-wschodnich terenach kraju, zasiedlonych ongiś polskim żywiołem osadniczym. Ta rzeczowo przemyślana i w szerokim aspekcie ujęta praca stanowi pierwszą tego rodzaju pozycję w literaturze polskiej, dotyczącą Mazur i Warmii.

Najpierw autor podał czytelnikowi charakterystykę dotychczasowej literatury tematycznej — i to zarówno dość skromnej polskiej, jak też obszernej niemieckiej, poddając ją krytycznym uwagom. Przy tej sposobności podkreślił tendencyjność wynurzeń niektórych badaczy niemieckich (M e i t z e n, H e n n i n g, M i e l k e), przypisujących główny rozwój omawianego budownictwa przemożnym wpływom germańskim.

Zgodnie ze współczesnymi metodami badawczymi, autor rozpatruje problem zmienności form budownictwa miejscowego od podłoża — od szczegółowej analizy warunków historyczno-osadniczych i społeczno-gospodarczych. Tu trzeba dobitnie podkreślić, że tego ważnego problemu w dotychczasowych pracach niestety nie uwzględniano.

Dużo uwagi poświęcił autor specyfice środowiska geograficznego i ze szczególną pieczołowitością omówił dość złożoną historię osadnictwa obszaru (10 stron), jako też poszczególne formy tutejszych zagród i osiedli (22 strony). Z całokształtu tych zagadnień wysnuł odpowiednie wnioski. Niestety, z powodu braku materiałów archeologicznych i archiwalnych z czasów wczesnego średniowiecza i średniowiecza, nie dało się wyjaśnić ówczesnej struktury osiedli i zagród. Istnieją w tym czasie jedynie ślady w nazewnictwie geograficznym staropruskim, a później polskim. Z kolei omawia autor wpływy zakonu krzyżackiego na miejscowe osadnictwo przypominając, że niezaludnione obszary puszczy galindzkiej zostały w XIII wieku skolonizowane przez sąsiedni żywioł polski, mazowiecko-chełmiński, który przyniósł ze sobą rodzime formy osadnicze.

Obszerniej charakteryzuje autor późniejsze niemieckie fale kolonizacyjne w XVIII, a zwłaszcza XIX wieku, mające poważniejsze wpływy na osadnictwo i budownictwo na odizolowanych od macierzy terenach.

Na tle tych wstępnych, a niezbędnych wyjaśnień, autor rozwija szeroko w dwóch następnych obszernych rozdziałach podstawowy temat pracy związany z rozwojem wiejskiego budownictwa drewnianego.

W tym celu wykorzystuje sumiennie polską i niemiecką literaturę, głównie XIX-wieczną, oraz archiwalia rysunkowe i fotograficzne. Przede wszystkim jednak wywody autora i wysunięte z nich wnioski opierają się na własnych